

دوره نامه

تیسین عضوگذشت

در نهضت امام حسین علیه السلام

مجلس شورای اسلامی ایران
روابط عمومی

السلام علیکم وعلیٰ آله واولادکم الطیبین

تبیین عفو و گذشت در نهضت امام حسین علیه السلام

اشاره

آموزه‌های اسلامی بر این است که انسان به محض آزر دیدن از کسی نباید در پی انتقام برآید، بلکه شایسته است عفو و گذشت کند و نیز شخص را مورد احسان قرار دهد.

نهضت امام حسین علیه السلام، دارای جلوه‌های فراوان اخلاقی است. در واقعه عاشورا فضایل بسیار عالی از امام حسین علیه السلام مشهود است؛ ایشان در مقابل دشمن نیز به دلیل عزت و احترام انسانی، همواره رفتار همراه با عفو و گذشت داشتند.

افرادی که با کوچک‌ترین اهانت یا تحقیری به خود دلگیر می‌شوند و در پی انتقام برمی‌آیند، افرادی کم‌ظرفیت هستند. بر این اساس عفو برای زمانی است که شخص استحقاق حقی را داشته باشد و از آن بگذرد، مانند قصاص یا غرامت.

صفت عفو و گذشت از اوصاف خداوند متعال است که به دلیل ایجاد انگیزه گرایش خلق به سوی خالق به عفو و گذشت از خطا و گناهان بندگان اقدام می‌کند و با آنکه بنده مستحق مجازات دنیوی یا اخروی است، از وی می‌گذرد.

درواقع از بزرگ‌ترین فضایل اخلاقی که رسیدن به آن کار آسانی نیست، عفو هنگام قدرت و ترک انتقام‌جویی است. «عفو» یعنی هرگاه از کسی جرمی و تقصیری در برابر انسان واقع شود، آن را در ظاهر و باطن فراموش کند و احسان را به او زیاده‌تر از پیش کند.

«عفو» به معنای گذشتن از تقصیر و گناه دیگران در زمانی است که حقی از انسان ضایع شود. نگاشته حاضر به تبیین عفو و گذشت در نهضت امام حسین علیه السلام پرداخته است و حقیقت عفو را در سخنان و سیره امام حسین علیه السلام و نیز سیره امام سجاد علیه السلام بیان می‌کند.

۲. عفو در آموزه‌های دین

«عفو» از صفات برجسته و خوی‌های پسندیده‌ای است که در آیات و روایات هم تأکید شده است و آیات و روایات در مدح و حُسن آن از حد و حصر متجاوز است.

۱. مفهوم‌شناسی عفو

عفو یکی از بزرگ‌ترین فضایل اخلاقی است که رسیدن به آن کار آسانی نیست؛ زیرا بسیاری از مردم کینه‌ها را در سینه‌های خود پنهان می‌کنند همواره در انتظار روزی هستند که بر دشمن پیروز شوند و چندبرابر از او انتقام بگیرند.

«عفو» در لغت به معنای بخشیدن، محو گناهان، اسقاط حق، ترک نمودن چیزی که موجب عقوبت است و گذشت نمودن به کار رفته است و از مصادیق آن صرف نظر کردن از گناهان و خطا و عقاب است. تأکید

السلام علیکم وعلیٰ اهل بیت النبوة

طبرسی ذیل آیه آورده است هر کسی که از خطا و گناه دیگران درگذرد، خداوند رحیم در پاداش عفو، وی را می‌آمرزد.

روایات بسیاری به عفو و نادیده‌گرفتن اشتباه دیگران دستور می‌دهند؛ از جمله در روایتی از امام حسین علیه السلام آمده است: «إِنَّ أَعْفَى النَّاسِ مَنْ عَفَى عَن قُدْرَةٍ؛ باگذشت‌ترین مردم آن است که در موضع قدرت عفو کند».

در حدیث دیگری از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله دربارهٔ مرآت خاندان اهل بیت علیهم السلام آمده است: «مُرُوثْنَا أَهْلَ الْبَيْتِ الْعَفْوُ عَمَّن ظَلَمْنَا وَإِعْطَاءُ مَنْ حَرَمْنَا؛ فتوت و بزرگ‌منشی ما خاندان رسالت، عفو و اغماض از کسی است که به ما ظلم کرده و بذل و عطا به کسی است که ما را محروم کرده است».

نیکوترین عمل در روایتی از امام علی علیه السلام چنین بیان شده است: «أَحْسَنُ أَعْمَالِ الْمُقْتَدِرِ، الْعَفْوُ»؛ این حدیث بیان‌کنندهٔ این است که عفو و اغماض، نیکوترین عمل یک انسان مقتدر و تواناست.

امام علی علیه السلام در حدیث دیگری فرمودند: «أَوْلَى النَّاسِ بِالْعَفْوِ أَقْدَرُهُمْ عَلَى الْعُقُوبَةِ؛ شایسته‌ترین مردم به عفو، قادرترین آنها به مجازات است».

زکات پیروزی نیز طبق حدیثی از امام صادق علیه السلام عفو معرفی شده است: «الْعَفْوُ زَكَاةُ الظُّفْرِ»؛ در حدیث دیگری

در آیات قرآن کریم به اهمیت این مطلب اشاره شده است: «وَلْيُعْفُوا وَلَا يَصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ؛ آنها باید عفو کنند و چشم‌پوشند؛ آیا دوست نمی‌دارید خداوند شما را ببخشد؟! و خداوند آمرزنده و مهربان است».

اسلام دین آسان و قوانین آن بهترین قوانین به حال اجتماع است و امتش، امت وسط است؛ از این رو پیروانش باید در مقابل اسائهٔ دیگران راه احسان پیش گیرند، به‌ویژه در مورد ارحام که لزوم رعایت این قاعده بیشتر است و انسان باید همه وقت، محتاجان را دستگیری کند و با آنان آن‌گونه معامله کند که دوست دارد خدای کریم با او رفتار نماید.

خداوند متعال در آیهٔ دیگری دربارهٔ عفو و بخشش می‌فرماید: «إِنْ تُبْدُوا خَيْرًا أَوْ تُخْفُواهُ أَوْ تَعْفُوا عَنْ سُوءٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُورًا قَدِيرًا؛ گر نیکی‌ها را آشکار یا مخفی سازید و از بدی‌ها گذشت نمایید، خداوند بخشنده و تواناست [و با اینکه قادر بر انتقام است،] عفو و گذشت می‌کند».

خداوند همیشه صفتش این است که از بدی‌ها و زشتی‌ها درمی‌گذرد، با آنکه هرگونه قدرتی بر انتقام و پاداش دارد.

از این آیه معلوم می‌شود عفو در قدرت از صفات الهی است و اتصاف انسان به این صفت الهی بسیار ارزنده است.

السلام علیکم وعلیٰ اهل بیتکم الطیبین

از او پوزش می طلبد را عقوبت نماید».

پذیرش عذر دیگران امری پسندیده است؛ زیرا این امر نشانه بالندگی و رشد اخلاقی انسان است. از طرفی نیز این امر سبب می شود کینه ها و کدورت ها از بین برود.

امام حسن مجتبیٰ علیه السلام فرمودند: «لَا تُعَاجِلِ الذَّنْبَ بِالْعُقُوبَةِ وَاجْعَلْ بَيْنَهُمَا لِلْإِعْتِذَارِ طَرِيقًا؛ در عقوبت کسی که به تو بدی کرده است، عجله نکن و یک راه پوزشی برای او باقی بگذار».

بر این اساس یکی از راه های ایجاد فرهنگ عذرپذیری، توجیه لغزش طرف مقابل است؛ چنان که در آموزه های دینی تأکید شده است که برای خطای دیگران عذر بتراش.

ب) عفو و گذشت در سیره امام حسین علیه السلام

پذیرش عذر دیگران از مصادیق عفو است که مورد توجه معصومین علیهم السلام هم قرار گرفته است. در حدیثی از امیرالمؤمنین علیه السلام چنین آمده است: «إِقْبَلْ مَنْ مُتَنَصِّلٍ عُذْرَهُ فَتَنَالَكَ الشَّفَاعَةُ». این حدیث بیان می کند اگر کسی از تو معذرت خواست، تو عذر او را بپذیر تا شفاعت شفیعان [در روز جزا] نصیب گردد.

عفو شگفت آور حر توسط امام حسین علیه السلام در عاشورا و کربلا، معلّم اخلاق بشریت است و درس های آموزنده فراوانی دارد. «حَرْبُ بَنِي يَزِيدٍ رِيَاحِي ظَلَمٍ بَزْرُغِي فِي حَقِّ إِمَامٍ

از امام علی علیه السلام توصیه به عادت به عفو و گذشت شده است: «عَوِّدْ نَفْسَكَ السَّمَاخَ. این حدیث به انسان دستور می دهد که خود را به گذشت و جوانمردی عادت بدهد.

الف) عفو و گذشت در کلام امام حسین علیه السلام

اهمیت عفو و بخشش از دیدگاه امام حسین علیه السلام به گونه ای است که در احادیث متعددی بدان اشاره کرده اند. امام علیه السلام در حدیثی می فرمایند: إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ نَادَى مُنَادٍ مَنْ كَانَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ فَلْيَدْخُلِ الْجَنَّةَ فَيَقَالَ مَنْ ذَا الَّذِي أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ فَيَقَالَ الْعَافُونَ عَنِ النَّاسِ؛ هنگامی که بندگان در پیشگاه خدا می ایستند، آوازدهنده ای ندا دهد: آن که مزدش با خداست برخیزد و به بهشت رود. گفته می شود: چه کسی مزدش با خداست؟ می گوید: گذشت کنندگان از مردم.

این روایت بیان کننده آن است که وقتی بندگان در پیشگاه خدا می ایستند، عفوکنندگان به دلیل اینکه مزدشان با خداست، به بهشت می روند.

اولین آداب عفو، پذیرش بی منت و سریع خطاکار عذرخواه است؛ امام علی علیه السلام در حدیثی فرمودند: «إِقْبَلْ عُذْرَ مَنْ اعْتَذَرَ إِلَيْكَ؛ بپذیر عذر کسی را که از تو عذرخواهی کرد».

در حدیث دیگری از امیرالمؤمنین علیه السلام در ناروا بودن نپذیرفتن گنهکار چنین آمده است: «مَا أَقْبَحَ الْعُقُوبَةَ مَعَ الْإِعْتِذَارِ؛ چقدر زشت و نارواست که انسان، گنهکاری که

السلام علیکم وعلیٰ آله وعلیٰ انبیاء

حسین علیه السلام و یاران ایشان روا داشت و به قول خودش اولین کسی بود که بدن حضرت زینب علیها السلام را لرزاند.

سپس به امام علیه السلام عرض کرد: اگر مرا عفو کردید، اجازه بدهید تا در راه شما جهاد کنم.

حضرت علیه السلام هم به او اجازه رفتن به میدان را دادند. او کارزار جانانه‌ای کرد تا بالأخره سپاه دشمن گرد او را گرفتند و به شهادت رسید. وقتی روی خاک افتاد، امام علیه السلام به بالین او رفتند و سرش را به دامن گرفتند. سپس دستمالی آوردند و زخم پیشانی حرّ بن یزید ریاحی را بستند.

نیاساید مشام از طبله عود بر آتش نه که چون عنبر ببوید
بزرگی بایدت بخشندگی کن
که دانه تانیشانی نروید

ج) عفو در کلام امام سجاد علیه السلام

عفو و گذشت از گفتار و کردار زشت عمدی دیگران، موجب ادب شدن آنان و اجتناب آنان از بدی می‌شود.

درحقیقت یکی از راه‌های آموزشی و تربیتی در ایجاد جامعه سالم، ترک مقابله به مثل است؛ زیرا وقتی مقابله به مثل می‌شود، ممکن است دیگری همین رویه را در جایگاه اصل رفتار در جامعه و اجتماع برداشت کند و رفتار زشت خود را ادامه دهد.

اما با عفو و گذشت طرف را شرمنده خود می‌کند و این

او باعث شد امام و عیال و یاران آن حضرت در بیابان گرم و سوزان کربلا، بدون آب و آذوقه محصور شوند؛ سپس لشکریان ابن زیاد به کربلا آمدند و آن حادثه ناگوار تاریخی رخ داد. درواقع مسبب محاصره کاروان امام حسین علیه السلام، شهادت ایشان و اسارت عیال، حر بود؛ اما روز عاشورا به راستی پشیمان شد.

از اطرافیان او نقل شده است که بدنش می‌لرزید و می‌گفت: خود را بین بهشت و جهنم می‌بینم. در همین حال که فرمانده لشکر بود، همه چیز را رها کرد و به سوی امام حسین علیه السلام روانه شد. نرسیده به خیام حرم، پیاده شد و با تضرّع و زاری و با شکسته نفسی در حال حرکت بود.

حضرت اباعبدالله الحسین علیه السلام وقتی از دور حر را دیدند، بدون توجه به بدی و شدت اقدام قبلی او، نخواستند شاهد ذلتش باشند؛ از این رو به حضرت ابالفضل علیه السلام امر کردند به استقبال او برود.

حضرت عباس علیه السلام هم او را با عزّت، نزد امام آورد و آن امام بدون هیچ‌گونه سرزنشی، او را بخشیدند. حر از شدت شرمندگی سر به زیر و سرافکنده بود و هرچه امام حسین علیه السلام می‌فرمودند: تو را عفو کردم، سرش را بالا

السلام علیکم وعلیٰ آہل بیتکم

د) عفو و گذشت در سیرہ امام سجاد علیہ السلام
 امام صادق علیہ السلام می فرمایند: در طول ماه مبارک رمضان، علی بن الحسین علیہ السلام با غلامان و کنیزان و دیگر زبردستان خود، عفو و گذشت پیش می گرفت؛ به این ترتیب که هرگاه غلامان و کنیزان آن حضرت خطایی را مرتکب می شدند، آنان را تنبیه نمی کرد.

آن حضرت فقط خطاها و گناہان آنان را در دفتری ثبت می کرد و تخلّفات هر یک را با نام و مورد آن مشخص می فرمود؛ اما در آخر ماه همه آنان را جمع می کرد، میان آنها می ایستاد و این کلمات را به خویش و آنان تلقین می کرد و آنان با هم تکرار می کردند و خود امام که میان آنان ایستاده بود، می گریست و بالحنی ملتمسانه می گفت: رَبِّ اِنَّكَ اَمَرْتَنَا اَنْ نَعْفُو عَمَّنْ ظَلَمْنَا فَكَيْفَ ظَلَمْنَا اَنْفُسَنَا فَتَحْنُ قَدْ عَفَوْنَا عَمَّنْ ظَلَمْنَا كَمَا اَمَرْتَ فَاَعْفُ عَنَّا فَاِنَّكَ اَوْلَىٰ بِذٰلِكَ مِنَّا وَمِنَ الْمَأْمُوْرِيْنَ ...؛ پروردگارا، تو به ما فرمودی از ستمکاران خویش درگذریم و ما به راستی بر خود ستم کرده ایم.

همان طور که فرمودی، ما از کسانی که ستم کرده اند درگذشتیم، تو نیز از ما درگذر که تو در عفو کردن از ما و مأموران برتری ...

پس از آن، امام سجاد علیہ السلام خطاب به خدمتگزاران خویش می فرمود: «من شما را عفو کردم، آیا شما هم من و بدرفتاری های مرا که فرمانروای بدی برای شما و بنده

امکان فراهم می شود که او به زشت کاری و بدی خود ادامه ندهد؛ بدین ترتیب سلامت اخلاقی و هنجاری در جامعه تقویت و گسترش می یابد.

امام سجاد علیہ السلام فرمودند: «اما حق کسی که از جانب او با سخن یا عمل به تو بدی رسیده، این است که اگر بدی او عمدی باشد، گذشت از او برای تو بهتر است؛ زیرا گذشت موجب منصرف شدن آن شخص از بدی کردن و ادب شدن اوست».

در نیایش های امام سجاد علیہ السلام چنین آمده است: «خدایا، اگر بنده ای در حق من به کاری دست زده که تو او را از آن باز داشته ای، یا آبرویم را که تو حرمت آن را بر او لازم گردانیده ای، به ناحق ریخته است و در این حال از دنیا رفته، یا زنده است و حق من بر گردنش باقی است، او را در ستمی که بر من روا داشته، بیامرز و در حقی که از من با خود برده است ببخشای و او را به سبب آنچه با من کرده، سرزنش مفرمای و بدی هایش را پیش چشمش میاور که آزرده خاطر شود.

این عفو و بخشایش بی دریغ و بخشش رایگان من درباره آنان را که پاک ترین صدقه و برترین عطیه ای قرار ده که صدقه دهندگان و تقرّب جوینان به دیگران می بخشند. و در عوض این گذشت، از من بگذر. و در برابر دعایم در حق آنان، بر من رحمت آور تا هر یک از ما به مدد فضل تو به سعادت رسیم و به احسان تو روی رهایی بینیم».

السلام علیکم وعلیٰ آله وعلیٰ انبیاء

دشمنان آن روز اسلام، واقعه را مورد توجه قرار دادند و خواستند برای ایجاد فتنه‌ای در دنیای اسلام از آن بهره‌برداری کنند؛ بدین منظور عده‌ای به سامرا آمدند و به خدمت میرزا رسیدند و از وی درخواست کردند تا در این رابطه اقدام کند و دستورهایی بدهد.

میرزای بزرگ به شدت آنان را از خود راند و فرمود: شما حق ندارید در هیچ‌یک از امور مربوط به ما مسلمانان و سرزمین‌های ما دخالت کنید.

این قضیه ساده‌ای است که میان دو برادر اتفاق افتاده است. آن عده با بینی‌های به خاک مالیده از حضور میرزا مرخص شدند.

این جریان در آن ایام در استانبول به گوش خلیفه عثمانی رسید و او از این موضع‌گیری هوشمندانه مرجع شیعه شادمان شد و به والی بغداد دستور داد خود به حضور میرزا برسد و از وی تشکر کند و از وقوع این حادثه ابراز تأسف کند.

به قلم: دکتر مرضیه قنبری (دکتری تفسیر تطبیقی دانشگاه قم) مجله ره توشه محرم - شماره هجدهم

کتاب‌نامه

۱. ابن بابویه، محمد بن علی، من لایحضره الفقیه، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۳ ق.

فررمایه‌ای برای فرمانروای بخشاینده عادل بوده‌ام، بخشیدید؟ همگی یک صدا می‌گفتند: ما از شما جز خوبی ندیده‌ایم».

ه) داستان عفو و گذشت بزرگان

در عصر زعامت مرحوم سید ابوالحسن اصفهانی در شبی از شب‌ها که ایشان در نجف نماز مغرب و عشا را به جماعت می‌خواندند، بین نماز شخصی فرزند او را که حقا شایستگی داشت جانشین پدر شود، شهید کرد.

ایشان وقتی از شهادت فرزند باخبر شد، به قدری بردباری و صبوری و بزرگواری از خود نشان داد که فرمود: «لا حول ولا قوة الا بالله» و بلند شد نماز عشا را خواند و قاتل فرزند را هم مورد عفو و بخشش قرار داد.

یکی از استادان اخلاق می‌فرمود: آیت‌الله اصفهانی هر ماه یک دستمال نامه فحش که برایش نوشته بودند را برمی‌داشت به سوی رود دجله روانه می‌شدند و نامه‌های توهین‌آمیز و فحش را در آنجا می‌ریختند و چنان دارای عظمت نفس بودند که ابدالب بر نمی‌آوردند و عاملین را نیز می‌بخشیدند.

نقل شده است شخصی از مردم سامرا که به دلیلی عاطفی به میزای شیرازی کینه می‌ورزید، پسر بزرگ میرزا را مضروب کرد و میرزا محمد به علت این ضربت درگذشت. میرزای شیرازی در این واقعه لام تا کام نگفت و کمترین واکنشی نشان نداد.

السَّلَامُ عَلَيَّ كَمَا هُوَ لِلنَّبِيِّ

۲. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، تحف العقول عن آل الرسول ﷺ، قم: جامعه مدرسین، ۱۴۰۴ ق.
۳. ابن فارس، احمد، معجم مقاییس اللغة، قم: مكتبة الأعلام الإسلامي، ۱۴۰۴ ق.
۴. ابن منظور، محمد بن مكرم، لسان العرب، بيروت: دارصادر، ۱۴۱۴ ق.
۵. اربلی، علی بن عیسی، كشف الغمة فی معرفة الأئمة، تبریز: بنی هاشمی، ۱۳۸۱ ق.
۷. تمیمی آمدی، عبدالواحد، غرر الحکم و درر الکلم، قم: دار الكتاب الإسلامي، ۱۴۱۰ ق.
۸. فراهیدی، خلیل بن احمد، کتاب العين، قم: هجرت، ۱۴۰۹ ق.
۹. فیض کاشانی، محمد بن مرتضی، راه روشن، مشهد: بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی.
۱۰. فیومی، احمد بن محمد، مصباح المنیر فی غریب الشرح الكبير، قم: دار الهجرة، ۱۴۱۴ ق.
۱۱. قمی، عباس، سفینة البحار، قم: اسوه، ۱۴۱۴ ق.
۱۲. لیثی واسطی، علی بن محمد، عیون الحکم و المواعظ، قم: دار الحديث، ۱۳۷۶ ش.
۱۳. مجلسی، محمدباقر، بحار الأنوار لجامعة الدرر الأخبار، بیروت: دار إحياء التراث العربی، ۱۴۰۳ ق.
۱۴. محمدی گلپایگانی، ابوالقاسم، جرعه ای از زلال قرآن، قم: بوستان کتاب، ۱۳۸۰ ق.
۱۵. مصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۶۰ ش.
۱۶. مکارم شیرازی، ناصر، اخلاق در قرآن، قم: مدرسه الإمام علی بن طالب ﷺ، ۱۳۸۵ ش.
۱۷. —، تفسیر نمونه، تهران: دار الکتب الإسلامية، ۱۳۷۱ ش.
۱۸. نراقی، احمد بن محمد مهدی، جامع السعادات، تهران: قائم آل محمد ﷺ، ۱۳۹۰ ش.

يا علي بن ابي طالب
يا حسين بن علي
يا علي بن ابي طالب
يا حسين بن علي
يا علي بن ابي طالب
يا حسين بن علي
يا علي بن ابي طالب
يا حسين بن علي

يا ويايتم تمام
يا ويايتم تمام
يا ويايتم تمام
يا ويايتم تمام
يا ويايتم تمام
يا ويايتم تمام
يا ويايتم تمام
يا ويايتم تمام

يا ويايتم تمام
يا ويايتم تمام
يا ويايتم تمام
يا ويايتم تمام
يا ويايتم تمام
يا ويايتم تمام
يا ويايتم تمام
يا ويايتم تمام

السَّلام عليك يا علي بن الحسين الأكبر